

הפרטת קרקעות המדינה

הקדמה

- א. 'לא תחנם' בכלל, ומעמד הישמעאלים בפרט
- ב. שינוי ייעוד תרומה וצדקה, בפרט ביחס לקק"ל
- ג. שינוי על פי דעת הציבור
- ד. 'והארץ לא תימכר לצמיתות'
מסקנה

הקדמה

מדינת ישראל החליטה לאחרונה, מתוך מבט כלכלי גרידא, להפריט חלק מהקרקעות הנמצאות בבעלות המדינה, וכן חלק מאלו הנמצאות בבעלות הקק"ל (שנמצאת למעשה באחריות המדינה), ולמוכרן לכל קונה. בשלב זה מדובר על קרקעות באזורים עירוניים, אך הסבירות גבוהה שגם המגזר המושבי ידרוש שוויון מלא הן בהיבט המשפטי והן בהיבט הכלכלי, ואחריו גם מגזרים אחרים. באווירה המשפטית הקיימת במדינה המדגישה את עליונות ערך שוויון ההזדמנויות, ובאווירה הכלכלית שבראש מענייניה הגדלת פעילות המשק, המצב יתרחב לפתיחה מוחלטת של העברת קרקעות המדינה למגזר הפרטי כולו. במאמר זה כוונתי לדון בהיבט ההלכתי של המצב החדש, הן במתכונתו ההתחלתית והן באפשרות העתידית של הרחבת ההפרטה, בעיקר עקבות התקדים שקבע בג"ץ ביישוב קציר, בו איפשר לגורמים מהאוכלוסייה הערבית לרכוש דיור בערים יהודיות. שלושה היבטים הלכתיים עיקריים קשורים לנושא: איסור 'לא תחנם', שינוי ייעוד של תרומת הציבור, ודין 'והארץ לא תימכר לצמיתות'. היבט נלווה הוא שינוי תקנות הציבור.

א. 'לא תחנם' בכלל ומעמד הישמעאלים בפרט

הגמ' בע"ז כ, א מביאה שלושה פירושים לכתוב "לא תחנם" (דברים ז, ב) הנזכר בהקשר להכרתת שבעת עמי כנען: לא תתן להם חניה בקרקע, לא תתן להם חן, ולא תתן להם מתנת חינום. ממבט ראשון מדובר רק על שבעת עמי כנען שבהם דן הפסוק; כך טוענים בעלי התוס' (ד"ה דאמר) שמפשוט הכתובים עולה שמדובר רק בשבעת

העמים ובחשש מהשפעתם על עם ישראל, אך למסקנה הם פוסקים שדרשות הכתוב של 'לא תחנם' שייכות בכל העמים, וכן דעת הר"ח. וכן כתב הטור חושן משפט סי' רמט: "אסור ליתן מתנת חנם לעובד ע"ז, אבל מותר ליתן לגר תושב, שהרי מצווה להחיותו". גם המאירי מבין שאיסור 'לא תחנם' כולל כל גוי שלא קיבל על עצמו את שבע מצוות בני נח.

מה דין הישמעאלים בעניין זה, והאם הם במעמד גר תושב? הב"י על הטור שם מכריע שרק גר תושב, דהיינו שקיבל עליו שבע מצוות בני נח ואנו מצווין להחיותו, הוחרג מדין לא תחנם, אבל שאר גויים כולם דין אחד להם. כך הובא גם בפרישה שם. ומשמע שסברא זאת נכונה בשלוש הדרשות שהגמ' הנ"ל לומדת מ'לא תחנם'. הרמב"ם בהלכות ע"ז (ו, ו) מוסיף:

אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או שיד הגוים תקיפה, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם אסור לנו להניח גוי עובד עבודה זרה בינינו, אפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום לסחורה לא יעבור בארצנו עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח, שנאמר לא ישבו בארצך אפילו לפי שעה. ואם קיבל עליו שבע מצוות הרי זה גר תושב. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד.

השגת הראב"ד: "ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו. א"א זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם, והפסוק שהוא מביא בז' אומות הוא, ואפילו לדבריו ישיבה כתיב בהו, ולא העברה". ובהמשך: "אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד. א"א איני מושה לו בישיבת הארץ".

הרמב"ם מחריג מדין 'לא תחנם' רק גרים תושבים, ולפי זה אף שלדעתו הישמעאלים אינם עובדי ע"ז, כפי שהובא בתשובתו לר' עובדיה הגר (מהד' בלאו סי' תמח), אסור לתת גם להם חנייה בארץ. הראב"ד משיג עליו שלא מצאנו איסור זה אלא בז' אומות כנען, וכן שלא מצאנו איסור ישיבת עראי, וכן שלא מצאנו שקבלת גר תושב תלויה ביובל לגבי ישיבת הארץ. אך הכסף משנה משיב בעוז, שטעם הרמב"ם באיסור ישיבת עראי של כל הגוים הוא "פן יחטיאו אתך לוי" (שמות כג, לג), לכן כל גוי שאינו גר תושב אסור אף בישיבת עראי. אמנם לגבי קבלת גר תושב מסכים הכס"מ עם הראב"ד, ולדעתו גם הרמב"ם יסכים לכך ש"אם מעצמו קיבל ז' מצוות בני נח אין מונעין אותו מישיבת הארץ, ולא בא לומר אלא שאין בי"ד מקבלין אותו".

הרמב"ם והראב"ד חוזרים על דבריהם בהל' איסורי ביאה (יד, ח), כאשר הראב"ד רוצה לחלק שגם לגר תושב מותר לשבת בתוכנו, אך כדברי הספרי "עמד ישב - ולא בעיר עצמה". הכס"מ והמגדל עוז מבינים שהרמב"ם אינו מקבל זאת, ולדעתו מותר לגר תושב לשבת גם בעיר עצמה, אלא שכדי להיות גר תושב צריך קבלת ז' מצוות

בני נח בפני שלושה חברים, כדעת חכמים במסכת ע"ז סד, ב, וכפי שכתב גם בהלכות מלכים (ח, י) על פי הבנת הכס"מ שם.

הנצי"ב (שו"ת משיב דבר חלק ב סימן נו) דוחה את סברת ההיתר למכור את אדמת ישראל בשמיטה לישמעאלי שאינו עובד ע"ז כדי למנוע איסור 'לא תחנם', בכך שלא יועיל אף אם יקבל את שבע מצוות בן נח מעצמו: "ליתן מתנה או למכור קרקע לעו"ג דאסור ורק לגר תושב שרי, זה לא מהני מה שקיבל עליו מעצמו, כדאמרין בש"ס דאין מצווין להחיותו, והראב"ד גופיה בהשגות כתב אבל אין אנו מצווין להחיותו. א"כ מהסתם הוא בכלל דלא תחנם, דכיון דאין אנו מצווין להחיותו הרי הוא כעו"ג... משמע מדבריו שגם לראב"ד אסור למכור לישמעאלי קרקע בארץ ישראל בימינו. גם המנחת חינוך במצוה צ"ד לא מקבל את הבנת הכסף משנה ברמב"ם שנחשב כגר תושב כשקיבל מעצמו ז' מצוות בני נח, ולדעתו אין גר תושב בימינו לדעת הרמב"ם. הוא מוסיף, שאם ידנו תקיפה אף כשא"י בחורבנה צריך לקיים דין זה. אמנם לבסוף הוא מחלק, שאם הגוי כבר קיים בקרקע יש קניין לגוי בא"י, ואין לגרשו. כמו כן, מדייק המנחת חינוך מספר החינוך עצמו, שאם קיבל עליו שלא לעבוד ע"ז כבר הוא גר תושב ומותר לו לישב בארץ, וזה כדעת ר"מ ושלא כדעת חכמים (ע"ז סד, ב), אף שבדבריו במצוה תכ"ו קיבל את דעת חכמים שגר תושב הוא משקיבל עליו ז' מצוות בני נח.

החזון איש (שביעית ס' כד), בדונו באיסור מכירת הקרקעות לנוכרים מפרט מאוד את תקפותו של איסור זה. הוא מדייק שיש שני לאוין בנתינת מקום לגוי בארץ: "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי" (שמות כג, לג) וכן "לא תחנם". דין לא תחנם נוהג בכל גוי ובכל הזמנים, גם כשאנו בגלותנו, ואין זה תלוי בקדושת הארץ: "והלכך כל הארץ שכבשום עולי מצרים בכלל האיסור הזה, ולא כהמנ"ח מצוה צ"ד" (שם אות א). אין חילוק אם לגוי יש כבר קרקע בארץ או לא, שהרי "בכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חנייה לעכו"ם". החזו"א מבין בדעת הראב"ד בהל' איסורי ביאה, שכאשר כל ישראל על אדמתו ונוהג יובל יש לנו יכולת לפרנסם, משא"כ "בזמן הזה שאין כל יושביה עליה ואין שליטת ישראל שלמה, אי אפשר להם לקבל גרים ותושבים ולפרנסם" (שם אות ב). לדעת החזו"א ברמב"ם, כיון שאין מקבלים בזה"ז גר תושב גם לא הותרה ישיבתו אע"ג שהוא זהיר בז' מצוות בני נח, "דבלא קבלה אין אנו בטוחים בזהירותם ואין אנו בקיאים בהם", אך לדעת הראב"ד "כל שנזהר בז' מצוות בני נח, וראוי לקבלו, אלא שמפני הקושי נפטרנו מקבלתו ומחויב להחיותו שלא ינהרו כולם לארץ, מ"מ אין איסור בישיבתו, שאין כאן חשש פן יחטיאו, ומסתבר דגם לעניין חניה בקרקע וליתן להם מתנת חנים נמי במחלוקת...".

לסיכום: לדעת כל הפוסקים הנ"ל, ראשונים ואחרונים, איסור לא תחנם שייך גם בישמעאליים, ואין להחשיב את הישמעאליים כגר תושב, מעמד שלא שייך בימינו, גם אם יקבל עליו ז' מצוות בני נח.

אמנם יש ראשונים, ובעיקר אחרונים, שלדעתם ישמעאליים נמצאים במעמד של גר תושב, או לכל הפחות אינם כעובדי ע"ז לעניין לא תחנם. כן נראית דעת הסמ"ג

בלאו מ"ט, והראב"ד הנ"ל (שלא כהבנת המשיב דבר הנ"ל), ורש"י בגיטין מה, א, שדין זה של "לא תחנם" נוהג רק בז' עמים. אך רוב ככל המפרשים האחרים חולקים על כך, כנ"ל.

גם בשו"ת משפט כהן סימן סג נוטה להקל בישמעאלים. וכך הוא כותב לרבי יעקב דוד הרידב"ז:

ומש"כ כ"ג מר שי' שאינו רוצה לפלפל במה שצירפתי די"ל דישמעאלים נקראים לענין חניה בקרקע כגר תושב, משום שהב"י (חו"מ סי' רמט) כתב דדינם כעובדי ע"ז, נמשך הדר"ג לשיטתו שניזל דווקא לחומרא בזה. אבל לדעתי, שבכל מקום שנמצא על מי לסמוך בדחק עצום ונורא כזה מצוה לסמוך להקל, ודאי יש לסמוך ע"ד הב"ח שמשגיג אבית יוסף, ודייק מלשון הטור דישמעאלים אינם כעע"ז לענין מתנות חינם. ולענין חניה בקרקע הוי סברא יותר גדולה דאינם כעע"ז, כיון דמפורש בקרא לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם, א"כ עיקר הקפידא הוא בע"ז. וכ"נ מדעת סמ"ע בס' רמ"ט דגבי מתנת חינם יש יותר להקפיד שיהיה דווקא גר תושב משום דהתורה אמרה או מכור לנכרי, א"כ כל שהוא נכרי דווקא במכירה, אבל בחניה בקרקע, דהדיוק מהמקרא הוא להיפוך, י"ל דכו"ע מודים שאינו כ"א כגר תושב, וכן נראה מלשון הראב"ד בהל"ע ע"ז שהבאתי במכתבי הקודם דישיבת הארץ קילא היא יותר משאר עניינים לגבי גר תושב, וי"ל דה"ה חניה בקרקע דבישיבת הארץ מישך שייכא כדעת הרמב"ם שם כדי שלא תהא ישיבתם קבע. ומש"כ הדר"ג שגם לגר תושב יהיה אסור גם להשכיר קרקע בא"י, זהו דבר שאינו עולה על הדעת, שהרי התורה אמרה עמד ישב בקרבך וכו' בטוב לו...

משמע שאמנם הראי"ה מסכים ששיטת הב"י היא עיקרית שקיים איסור לא תחנם על ישמעאלים, אלא שרוצה לסמוך בשעת הדחק על הב"ח החולק לדעתו על הב"י, וכן על הסברא שיעניין ישיבה בארץ מספיק שלא יהיה עובד ע"ז אף שעדיין לא נהיה גר תושב. אך כל זה רק בתור סניף להקל במכירה, כדבריו שם בסוף התשובה: "וכל זה אין אנו צריכים כי אם לצירוף, שבאמת כאן כיון שאי אפשר בישראל מותר בנכרי אפילו במכירה גמורה, וק"ו במכירה לזמן דהויא כשכירות לענין חניה בקרקע".

הריא"ה הרצוג (שו"ת היכל יצחק אבן העזר א סימן יב) מתיר ירידה למצרים עתה שיש שם ישמעאלים:

סובר רבינו בחיי ז"ל שלא דווקא אם יתגירו, אלא אפילו אם יקבלו שבע מצוות וישמרו אותן ג"כ ישתנה המצב. ולא דווקא שיקבלו בבית דין, אלא אם יקבעו לעצמם לחוק לשמורם ג"כ יסתלק האיסור. ובזה ניזל, כבכל התורה כולה, אחר הרוב, והרוב הגדול במצרים כיום הם מאמיני דת האיסלם, ויעויין

מה שדן קודמי הגאון החסיד מרן אברהם יצחק קוק זצ"ל לענין לא תחנם שיש לערבים בא"י דין גרים תושבים (אפילו שלא נתקבלו בבית דין של ישראל, ואעפ"י שאין מקבלים ג"ת בזה"ז), שהדעת נותנת שאומה שלמה שקיבלה עליה ז' מצוות ועוד יותר מזה יש לה דין כזה לענין לא תחנם" וכו'.

אך גם לשיטה זאת, הישמעאלים יכולים להיחשב גרים תושבים אם אכן יקבלו ז' מצוות בני נח, או שלא יסכנו אותנו בהיותם בינינו. משמע, שאם אינם נוהגים בז' מצוות בני נח, כגון שגוזלים או רוצחים ולית דין ולית דיין למעשיהם, ואף יש להם גיבוי לכך מהדרשנים המורים להם את הדרך במסגדיהם, ודאי שאין להחשיבם כגר תושב.

גם לפי טעם האיסור הנזכר בראשונים אין לאפשר ישיבתם בינינו: הר"ן (דף ו, א מדפי הרי"ף) כתב שדין לא תחנם כולל "לא תתן להם שום קביעות", ובמאירי (שם במשנה יט, ב) "מפני שצריכין אנו להיזהר שלא נהא אנו גורמים להושיבם בקבע בינותנו בא"י, כמו שנאמרה בתורה שלא להטעות המון העם באליהם". וכן (שם כ, א): "כדי שלא להתמיד ישיבתם בינותינו".

המרדכי (שם פרק א ס"ו תתה) מסביר את האיסור לעשות שכונה של גוים בחו"ל, אף שהותר למכור שם בתים לגוים, בכך שאולי "מיעצו עצה על ישראל הדר בשכונתיה, וקטליה ליה או מזקי ליה". גם הכסף משנה הנ"ל בדונו בדברי הרמב"ם מדבר על הטעם של "פן יחטיאו אתך ליה".

לסיכום: כל הטעמים הנ"ל שייכים בימינו, כדי למנוע מאתנו מלתת לגוים חניה בארץ. באותם מקומות שהתערובת בין יהודים לגוים עשויה להביא לנישואין ולהתבוללות, הרי זה ממש "פן יחטיאו אתך ליה". קל וחומר כאשר יש חשש רציני של פיקוח נפש, וידוע כמה השתדלות יש היום מצד מדינות ערב, הממננות את קניית האדמות של אחיהם כאן בארץ, כדי לנשל את ישראל מאדמתם.

ב. שינוי ייעוד תרומה וצדקה, בפרט ביחס לקק"ל

באדמות השייכות לקק"ל קיימת בעיה נוספת. כידוע, תרמו יהודים בדורות האחרונים ממיטב כספם לקרן הקיימת על מנת לגאול את אדמות הארץ, למען ישבו בהן אחיהם בית ישראל. לפי החוק המוצע, וע"פ תקדים הבג"ץ בקציר המאפשר גם לערבים לקנות אדמה בכל מקום, יש כאן שינוי מדעתם של התורמים והונאתם.

אמנם במס' בב"ב (ח, ב) שנינו שרשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו, ומסופר שם על אביו שעשה מעשה וישב על מחצלאות בבית כנסת שנתרמו מהקופה. וקשה על זה לכאורה מסוף פרק שני של מסכת שקלים, שמותר עניים לעניים ומותר עני לאותו עני, וכן בשבוי ובמות; וכן קשה מערכין ו, ב: מי שנדב נר לביהכ"נ אסור לשנותו לדבר הרשות, וכן האומר פרוטה זו לצדקה, עד שלא באה לגבאי מותר לשנותה, משבאה ליד הגבאי אסור לשנותה. אך

הב"י בסי' רנג מביא בשם הירושלמי שקלים (ב, ה) והרמב"ם בפיה"מ (סוף פ"ב דשקלים) שאם רצו הפרנסים לשנות בגלל צורך השעה הרשות בידם, כי זה על דעת הגבאים.

אמנם בסי' רנו מובאת בב"י מחלוקת הראשונים: לדעת ר"י מגאש, וכן לדעת ר"י בעל התוס' המובא במרדכי, ואולי אף לדעת הרי"ף, מותר לשנות את יעוד כספי הצדקה לאותם אנשים דווקא, כגון, אם גבו למאכל עניים רשאים לשנות לצורך כסות שלהם; אך שלא לצורך עניים אסור, ואפילו לדבר מצוה, ומה ששינו ראשי העיר זה רק במותר הכסף. אולם לדעת ר"ת (תוד"ה ולשנות ב"ב דף ח, ב) רשאים בני העיר לשנותם לכל צורכי ציבור, אפילו לדבר הרשות, שעל דעת בני העיר נותנים אותם; לכן הורה לתת לשומרי העיר מהקופה.

גם לדעת הרמב"ם, הרא"ש (ב"ב פ"ב סי' כט) והטור רשאים הפרנסים לשנות הייעוד, "משום שעל דעתם נותנים הצדקה". אמנם, הרא"ש מסייג זאת לקופה ותמחוי שהם דבר קבוע, שאם יחסר להם יגבו פעם אחרת, אך אם ארע מקרה שהוצרכו לגבות לצורך כסות, או שבאו עניים הרבה וגבו לשמם, לא ישנו ליתן לצורך דבר אחר. הרמב"ם (הל' מתנות עניים ט, ז) מוסיף על היכולת של בני העיר לשנות לכל מה שירצו, ש"אם היה במדינה חכם גדול שהכל גובין על דעתו והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה, הרי זה רשאי לשנותן לכל מה שיראה לו מצרכי ציבור". וכן הובאה גישה זאת בשו"ע שם רנו, ד.

אמנם הרמ"א מסייג זאת, שאם היה נתינה ברורה לדבר מסוים או שמינה גבאי לצורך דבר מסויים אינם רשאים לשנות. וז"ל:

וה"ה לגבאי הממונה מבני העיר, וה"ה ביחיד שהתנדב צדקה ונתנה לגבאי. אבל אם מינה בעצמו גבאים אין בני העיר יכולים לשנותה, דלא על דעתן התנדב. וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני, אין להם לשנות אפילו לתלמוד תורה. בני העיר שמינו גבאי, ונתפרדה החבילה ונפרדו זה מזה ועדיין מעות צדקה ביד הגבאי, אם היה רשות ביד הגבאי בתחילה לעשות מה שירצה גם עתה יעשה מה שירצה. ואם בתחילה הוצרך לימלך בבני העיר גם עכשיו יעשה כן. ואם א"א לימלך, או שאינן יכולין להשוות דעתם, יעשה הגבאי מה שירצה, ובלבד שיעשה בו דבר מצוה.

ומוסיף שם הש"ך ס"ק ו שאם זה נגבה לדבר מסוים אין רשאים לשנות, אך בסוף דבריו הוא מנסה לומר שגם אז אם ראו שיש צורך לשנות לדבר מצוה רשאים אף בנדבה של מקרה מסוים. אך האגרות משה (יו"ד א' עמ' רצה) דוחה הבנה זאת, שהרי זכו מדין קנין או צדקה ואינם יכולים לחזור בהם. כמו כן, מעיר שם הש"ך בס"ק ח שאין הגבאי מוסמך לעשות מה שהציבור מוסמך לו, אא"כ מדובר ברב, או שהגבאי הוסמך כמו הציבור, וכך נהגו שם. גם בעשה לך רב ח"ד סי' נא מסתפק הרח"ד הלוי ביכולתם של אנשי ציבור לשנות ייעוד של תרומה, ומציע לקבל הסכמתם של אלה שנדבו.

עוד בענייני ציבור, מביא המחבר בסי' רנט סע' א את דברי הגמ' בערכין ו, א שהאומר סלע זו לצדקה משהגיעה ליד הגבאי אסור לו לשנותה. ומעירים התוס' והרא"ש והטור, הובאו בש"ך ס"ק א, שלדבר מצוה יכול לשנותה. עוד כתבו התוס' שם בערכין שרק הגבאי מוגבל לדבר מצוה, אך רשאים בני העיר לשנות לצורכי רשות על פי הגמ' בב"ב שרשאין בני העיר וכו'. אמנם, מעיר ערוך השלחן סי' רנט ס"ק ה, שהמחבר והרמ"א לא הביאו זאת, משום שדווקא בצדקה תמידית כקופה ותמחוי יכולים לשנותה, אבל ביחיד האומר סלע זו לצדקה רצונו דווקא למה שקבע, ואי אפשר לשנותה. עוד כתוב בשו"ע שם (סע' ב) שצדקות שנדבו למצוה מסוימת יכולין בני העיר לשנות למצווה יותר גדולה, כגון מבית הכנסת לבית מדרש, אך לא להוריד. עוד הוסיף שם ברמ"א שאם יש מנהג קבוע, נוהגים כמותו, וכן שאם התנה המקדיש שלא ישנו הקדשו שיש לשמוע לו.

לסיכום: מלבד שיטת ר"ת, שאר הראשונים והאחרונים וכן בשו"ע התנו בהרבה סייגים את ההיתר לשנות צדקה שיועדה לדבר מסוים, שהרי זכו בה אלו שהוא יועד להם. לפיכך א"א לשנות מה שיועד למטרה מסוימת, במיוחד כאשר לא מדובר על כספים בקופה ציבורית המיועדת לכל אלא בקופה שיועדה למטרה מסוימת, או שהנודב היתנה מראש שכספו מיועד דווקא למטרה מסוימת, ובמיוחד כאשר הציבור החליט ונהג זמן רב לתת רק למטרה המסוימת.

על פי החוק המוצע כל זה לא יהיה; כל אחד יוכל לקנות אדמה בארץ, וגם מי שאינם יהודים יוכלו לרכוש אדמות בכל מקום. כאשר זה מלווה בשיקולים כלכליים יש כאן תשתית לספסרות או השתלטות של בעלי ממון, ולא שיקולי התיישבות או גאולת הקרקע לטובת העם היהודי שהן מטרת הקק"ל. במשך למעלה ממאה שנים היו הגדרות ברורות למטרות הקק"ל, שלשמן תרמו מיליונים מהעם היהודי את מיטב כספם. בשנת תר"פ, נקבע בקונגרס הציוני כי מדיניותה הקרקעית של קק"ל נשענת על החוק העברי התנ"כי שהארץ לא תימכר לצמיתות. הדרך של הקק"ל הייתה לרכוש אדמות בא"י מתרומות העם היהודי, ולמסור אותן למתיישבים בחכירה בלבד, תוך השארת הקרקע כקניין האומה היהודית. נקבע שהקרן הקיימת לא רק תגאל אדמות ותעבירן לרשותה, אלא אף תסייע למתיישבים יהודים להתיישב בקרקע, תבטיח את העבודה העברית, ותקפיד שהארץ לא תימכר לספסרים אלא תימסר למתיישבים בחכירה בלבד. בשנת תשס"ז אישרה מליאת הכנסת הצעת חוק שלפיה אדמות קק"ל יוקצו גם בעתיד למטרות ההתיישבות של יהודים בלבד; אין שום ספק שהחוק החדש שמתיר את הפרטת הקרקע מהווה שינוי מהותי במטרות הקק"ל, ושינוי מדעתם של התורמים לה במאה השנים האחרונות.

ג. שינוי על פי דעת הציבור

גם אם רוצים נציגי הציבור לשנות את הגדרות הקרקע, ייתכן שיצטרכו את הסכמת כל הציבור, ואפי' רוב לא יספיק. דווקא ר"ת, שלעיל הקל ביכולת הציבור

לשנות לכל דבר, אפילו לדבר רשות, דורש הסכמה כללית לכל שינוי, ואין הרוב יכול להתעלם ממחאת המיעוט. הרב משולם ראטה (שו"ת קול מבשר ח"א סי' נה) מסכם את הנושא הזה:

וכבר נודע פלוגתת הקדמונים בזה שהובא במרדכי, דרבינו תם מפרש רשאי בני העיר להתנות כו' דווקא כשכולם מתנים כן ואין המיעוט מוחים... וראבי"ה מפרש רשאי כפשוטו, דיכולין לעשות כן אף שהמיעוט מוחים מלהתנות כן... הרי דאף בדליכא בתקנה החדשה שרוצים לתקן פסידא ליחיד ס"ל דיכול היחיד למחות, וכתב נמי דליכא מאן דפליג בהא, דלכו"ע הוא כן, אפילו לדעת ראבי"ה וסייעתו... מה שהצבור עצמם תקנו ועשו, שוב אין בכח הרוב לבד לשנות תקנתם אם לא מדעת כל הצבור, אבל אם הוא פסידא ליחידים יכולים למחות מלשנות, כיון שכבר זכו מקודם ע"פ הצבור עצמם... מכ"ש כשהקהל עשו תקנה גמורה כדין, דאם באו הרוב אח"כ לשנות יכולין המיעוט למחות לפי דעת הגדולים הנ"ל, וזהו דבר מוכרח.

גם הרב וולדנברג (ציץ אליעזר חלק טז סי' נא) דן בכך, וקבע שאם יש שיפסידו משינוי התנאים נצטרך את הסכמת כל הציבור לשינוי.

יש להוסיף שבנידון דין העסק מסובך הרבה יותר, שהרי מדובר על רצון לשנות החלטה ברורה של נציגות רשמית של העם היהודי במשך למעלה ממאה שנה, וברור שיש כאן שינוי גמור מדעת התורמים.

נקודה נוספת היא הצורך בדעת רב שהוא חשוב העיר, עי' בשו"ע חו"מ סי' רלא סע' כח ובנושאי כלים, והדבר מסוכס יפה במנחת יצחק ח"ב סי' פו אות ה. הדבר קשור לסוגיית היחס לדינא דמלכותא במדינת ישראל, והאם חוסר הסכמה של 'חשוב העיר' לשינוי נוגד את ההלכה.

ד. 'והארץ לא תמכר לצמיתות'

נכון שלא קיים היום דין היובל, אך רוח המצוה עדיין מרחפת עלינו, ומצווה עלינו שלא להפוך את אדמת א"י לעסק כלכלי, המאפשר לעשירים לרכוש חלקים גדולים מאדמות הארץ ולהשתרר עוד יותר על הציבור, דבר המביא להרחבת הפערים בין העשיר והעני, פער אותו רצתה התורה בעזרת דיני היובל לצמצם ככל האפשר. כל זאת עד שיבוא הגואל ותחזור הסנהדרין ותחולק הארץ כדין.

מינהל מקרקעי ישראל אחראי על האדמות שהיו בבעלות הנציב העליון הבריטי ולאחר קום המדינה הפכו לאדמות מדינה, וכן לאדמות שהופקעו במשך השנים לטובת המדינה. כמו כן, נכללים באחריות המינהל אדמות נפקדים שעברו לבעלות המדינה, וכן אדמות שנרכשו ע"י הקק"ל. כך שלגבי האדמות שבבעלות המדינה קיים דין לא תחנם, וכן קיימת 'רוח התורה' של אי המכירה לצמיתות, ובעניין אדמות הקק"ל התהליך ההלכתי מורכב יותר, כנ"ל. לכן, אף שהמינהל והשר הממונה עליו

לא מכריעים ישירות בעניין התנהלות הקק"ל, שהיא גוף עצמאי, הם עוברים על איסור "לפני עור" בהנחייתם לקק"ל לבצע החלטה שיש בה עבירה על איסור "לא תחנם" ועל איסור שינוי ייעוד של תרומה. גם הטיעון של "דינא דמלכותא דינא" אינו נכון כאשר דין המלכות נוגד דיני תורה (שו"ע חו"מ סי' שסט בסופו, ובסמ"ע ס"ק כא).

מסקנה

מכל הנ"ל עולה, שכל מי שהתורה והמשפט העברי הם נר לרגליו אסור לו לתת את ידו למהלך שיביא למסירת אדמות העם היהודי לידיים זרות. הדברים נכונים לגבי אדמות המדינה, והם חמורים הרבה יותר ביחס לאדמות הקק"ל, בהן נוסף האיסור לחרוג מהייעוד והתנאים שקבלה הקק"ל ע"פ הסכמת נציגי העם היהודי לדורותיו, ותרומת הנודבים הייתה לשם כך. רק החלטה של כל הציבור, בהסכמת "חכם העיר" של ימינו, הרבנים הראשיים, עשויה להתיר מכירת קרקעות מוחלטת של אדמות מדינה ואדמות קק"ל.

באשר לשאלתו במכתבו זה אם יוצא ידי חובתו במצות ישוב הארץ, וביותר בזמן זה שיש בה גם משום פדיון שבויים של פליטי השמד, בנתינת מעשר ממונו לקופת קרן קיימת לישראל. נראה לי ודאי שאין כסף המעשר פוטר ממצות צדקה לעניים ופדיון שבויים אם ידו משגת, כי המעשר הוא מצוה נוספת על מצות הצדקה היסודית שבתורה. והטוב והישר הוא לתת מכסף המעשר גם לצדקה לעניים וגם לקופת קרן קיימת לישראל, כדי שלא יהיו כל צדקותיו לעני אחד, וכמו שפסק מרן ז"ל שלא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד, ומסתברא לומר שהוא הדין שלא יתן כל צדקותיו לצדקה אחת, לקיים מצות צדקה לפי יכולתו והישג ידו. כי מצות הצדקה היא מהדברים ששכרם גדול, כדכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך, ונאמר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. וגדולה צדקה שמקרבת הגאולה. שו"ת משפטי עוזיאל כרך ב יו"ד סי' מד